Folkehøjskolen i Rødding: Undtagelsen der bekræfter en senere regel

Ove Korsgaard

Med begrebshistorien som teoretisk og metodisk indfaldsvinkel til studiet af forholdet mellem ords betydningsændringer og de forandringer, der sker i den samfundsmæssige kontekst, stilles der i artiklen to spørgsmål vedrørende brugen af begrebet folkehøjskole. 1) Hvorfor blev skolen i Rødding kaldt en folkehøjskole? For ordet blev ikke brugt om de fleste af de øvrige godt 25 skoler for unge voksne, der blev oprettet mellem 1842 og 1864; de blev kaldt "højere bondeskoler". 2) Hvad var baggrunden for, at man efter 1864 gik fra at bruge højere bondeskoler som det centrale begreb til at anvende begrebet folkehøjskole? I forskningen er der konsensus om, at N.F.S. Grundtvig forfattede idégrundlaget bag begrebet folkehøjskole. Men når det gælder højere bondeskoler, var det snarere den holstenske jurist Carl Frederik Hermann Klenze og den danske bondeleder og lægprædikant Rasmus Sørensen, der formulerede grundlaget. Mens Grundtvig bidrog til udformningen af det nationale grundlag for Folkehøjskolen i Rødding i 1844, formulerede Sørensen et antinationalt for den højere bondeskole, han oprettede i Uldum i 1849. Før 1864 var det kun et mindretal af skoler for unge voksne, der blev kaldt folkehøjskoler. Det var først efter helstatens kollaps i 1864, at begrebet folkehøjskole blev et gængs begreb. Dette skift i begrebsbrug hænger sammen med transformationen af den danske stat fra helstat til nationalstat.

Hvornår blev den første højskole oprettet i Danmark? Som så meget andet er det et definitionsspørgsmål. Det afhænger bl.a. af, hvad der forstås ved ordet Danmark før 1864; om det er den helstat, der eksisterede frem til 1864, og som indbefattede de tre hertugdømmer: Slesvig, Holsten og Lauenborg. Eller om der menes kongeriget, hvis grænse gik ved Kongeåen. Eller det nuværende Danmark, hvis grænse går ved Kruså.

Det afhænger ligeledes af, hvad vi forstår ved begrebet højskole. I højskolelitteraturen er der mange skoler, der kaldes højskoler, men som ikke

hed det fra starten. For eksempel har Højskolehistorisk Forening udarbejdet en meget nyttig oversigt over de mange skoler, der har eksisteret i helstaten i kortere eller længere tid, men en del af dem blev ikke kaldt højskoler.[1] De blev kaldt "højere bondeskoler", "bondehøjskoler", "folkeskoler", "højere folkeskoler" og lignende.[2] Det er således et definitionsspørgsmål, om de skoler, der ikke blev kaldt højskoler, kan og skal betragtes som højskoler.

Hovedkilden til de navne, som er hæftet på de skoler, der indgår i oversigten, er Hans Rosendals bog *Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844-1894* (1894).[3] Hvis historikeren Roar Skovmands disputats *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1894* (1944) og hans bog *Højskolens Ungdomstid i Breve* (1960) også var blevet inddraget, kunne man have valgt andre benævnelser på en række skoler, idet han om flere skoler bruger deres tidligste navne. Det samme gælder Mikkel Skovgaard Petersens speciale fra 2020, *Landmaaling, Skjønskrivning og Fædrelandets historie. Den tidlige højskolehistorie 1842-1856*.

Selv om Skovmand i sin disputats ikke er stringent i sin begrebsbrug, skelner han på klargørende vis mellem Rødding Folkehøjskoles historie og de mange højere bondeskoler, der oprettes i perioden 1842-64. I min ph.d.-afhandling, *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år* (1997), bygger jeg videre på Skovmands sprogbrug med et afsnit om

---

[1] https://hojskolehistorie.dk/

[2] Det, som i dag kaldes folkeskoler, hed indtil 1896 almueskoler. Først det år blev almueskolen omdøbt til folkeskolen.

[3] Den 23. oktober 2023 sendte jeg en mail til Højskolehistorisk Forening med følgende forespørgsel: "Jeg har kikket på jeres fine kronologiske oversigt over oprettelse af 'højskoler' – et begreb, som jeg med vilje sætter anførselstegn om. For kaldte alle de højskoler, som I kalder højskoler, sig selv for højskoler? Kaldte for eksempel skolen i Sundbylille sig selv for en højskole i 1844? Det tvivler jeg på. Jeg vil tro, uden at vide det, at skolen blev kaldt en højere bondeskole eller lignende. I anfører også, at Kold kaldte sin første skole for en højskole. Men så vidt jeg er orienteret, kaldte han den for en højere bondeskole for den konfirmerede ungdom. Så jeg er morderlig interesseret i at vide, hvad skolerne hver især kaldte sig fra etableringstidspunktet i tiden fra 1842 til 1864. Min tese er, at det kun var Rødding, der kaldte sig en folkehøjskole fra starten. Hvis (…) foreningen har muligheder for at bidrage til klargøringen af sprogbrugen, vil jeg være meget taknemlig. De bedste hilsner Ove." Som svar oplyste tidligere højskolelærer Lars Thorkild Bjørn i en mail den 24. oktober 2023, at Hans Rosendals bog *Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844-1894* udgjorde hovedkilden til listen.

"Rødding Højskole – et Daniseringsinstitut" og et andet om transformationen, "Fra bondeskoler til folkehøjskoler" (jf. Korsgaard 1997, 162-167, 191-195).

Begrebshistorisk er det ikke uinteressant, om man kalder de over 25 skoler, der blev oprettet mellem 1842 og 1864, højskoler eller bondeskoler. Begrebshistorie bygger på den idé, at der er en sammenhæng mellem samfundets strukturforandringer og semantiske skift. Eller sagt med andre ord mellem samfundsændringer og sproglige ændringer. Begrebshistorie er således en teoretisk og metodisk indfaldsvinkel til studiet af forholdet mellem ords betydningsændringer og de forandringer, der sker i den samfundsmæssige kontekst. I begrebshistorien drejer det sig om at afdække grundlæggende betydningsskift, der samtidig peger mod grundlæggende strukturforandringer i samfundet. Begrebet er forbindelsesled mellem ord og sociale omgivelser. Det betyder med andre ord, at der i begrebshistorien er indbygget et dobbeltperspektiv. På den ene side er det en historie om begrebernes forankring i ordene, på den anden side er det en historie om begrebernes rolle i forandringen af den sociale kontekst (Koselleck 1990, 121-135).

De spørgsmål, som stilles i denne artikel vedrørende begrebsbrugen, er følgende:

- Hvorfor blev skolen i Rødding kaldt en folkehøjskole, når ordet folkehøjskole ikke ellers blev brugt om de fleste af de mere end godt 25 skoler for unge voksne, der blev oprettet mellem 1842 og 1864?
- Hvad var baggrunden for, at man få år før 1864 og især efter gik fra at bruge højere bondeskole som det centrale begreb til at anvende begreberne højskoler og folkehøjskoler?

Hvad skolerne for unge voksne oprindeligt blev kaldt, fremgår af følgende oversigt:[4]

[4] Stor tak til Lars Thorkild Bjørn for at have bidraget substantielt til udarbejdelsen af en alternativ liste baseret på de betegnelser, der blev brugt om skoler for unge voksne, der blev oprettet i perioden fra 1842 til 1864. Listen bygger på Rosendal 1894; Skovmand 1944; Engberg 1985; Schrøder 1905; Nordahl-Petersen 1909; Møller 1993; Petersen 2020; "Breve i forbindelse med Uldum Højskoles grundlæggelse og første år 1843-1859". Danmarkshistorien.dk; og fynhistorie.dk.

1842 Rendsburg Höhere Volkschule
1844 Den højere Bondeskole i Sundbylille
1844 Rødding Folke-Høiskole[5]
1845 Die landwirtschaftlige Lehr- og Bildungsanstalt zu Töstrup in Angeln
1845 Gjeldsted høiere Bondeskole
1847 Stenløse høiere Bondeskole
1849 Uldum højere Bondeskole
1851 Den højere Bondeskole på Ryslinge mark (Kolds)
1851 Krejbjerg Bondehøiskole
1851 Den høiere Bondehøiskole i Vesterbrønderslev
1852 Hindholm Folkeskole
1852 Den høiere Bondeskole i Saxild
1853 Folkeskolen i Dalby (Kolds)
1853 Den høiere Bondeskole i Uth By
1853 Den høiere Bondeskole i Staby
1854 Gjedved Folkehøiskole
1855 Oddense Bondehøiskole
1855 Den høiere Landboskole i Smidstrup
1856 Bornholms højere Folkeskole
1856 Grundtvigs Højskole Marielyst
1857 Viby højere Bondeskole
1859 Jetsmark højere Bondeskole
1859 Lumby Landboskole
1859 Sødinge Folkeskole
1860 Gjerlev Højskole
1860 Nimtofte Højskole
1862 Dalum Folkehøjskole (Kolds)
1863 Veerst Folkehøjskole
1863 Aagaard Landboskole v/ Flensborg
1864 Arresødal Folkehøjskole
1864 Galtrup Højskole
1864 Sæby Højskole

[5] Der bruges fra begyndelsen forskellige navne om skolen i Rødding. For eksempel kaldte Flor skolen "Folke-Høiskolen i Rødding" i sin årsberetning fra 1846, og Sofus Høgsbro brugte betegnelsen "Folkehøjskolen i Rødding" i sin beretning fra 1853. I denne fremstilling anvender jeg Høgsbros betegnelse undtagen i citat.

Som det fremgår af listen, udgjorde skolen i Rødding en undtagelse, idet den fra starten i 1844 blev kaldt en folkehøjskole. Det skyldes, at de fleste af de øvrige skoler, der blev oprettet i perioden, ikke var højskoler eller folkehøjskoler, således som begreberne blev brugt om Rødding. De var højere bondeskoler.[6]

De højere bondeskoler udgjorde ikke en ensartet gruppe. Nogle af dem var, hvad vi i dag vil kalde for efterskoler, altså en slags fortsættelsesskole for den konfirmerede ungdom. Andre var nærmere landbrugsskoler, som også tilbød undervisning i en række almene fag, andre igen var snarere det, vi i dag forstår ved højskoler, idet de tilbød en blanding af folkelig oplysning og landbrugsfaglig undervisning. I virkeligheden udgør de højere bondeskoler og Folkehøjskolen i Rødding to forskellige idéhistoriske og sociale strømninger, om end med glidende overgange mellem dem.

Der er stor enighed om, at N.F.S Grundtvig (1783-1872) udformede det idémæssige grundlag for den skoleform, som kaldes folkehøjskoler. Hans idéer var dog langtfra fælles udgangspunkt for de personer, der agiterede for oprettelsen af højere bondeskoler. Det grundlag blev i højere grad udformet af den holstenske jurist Carl Frederik Hermann Klenze (1795-1878) og den danske skolelærer, bondeleder og lægprædikant Rasmus Sørensen (1799-1865).

Grundtvig

Første gang Grundtvig luftede idéen om en højskole var i sit første store politiske skrift, *Politiske Betragtninger med Blik på Danmark og Holsten* fra 1831. Her slog han til lyd for "en *Højskole for folkelig* Videnskabelighed og *borgerlig* Uddannelse, som på den ene Side gav de *Ustuderede*, der ville høre til den dannede Verden, hvad dertil virkelig udkræves, og på den anden Side gav Staten en Maale-Stok, at trække Grænse-Linien efter" (Grundtvig 1831, 50-51).

Det er ingen tilfældighed, at idéen om en højskole dukker op i et politisk skrift om forholdet mellem Danmark og Holsten. Grundtvig troede nemlig ikke på, der kunne skabes en funktionsdygtig dansk stat med det

[6] I den videre fremstilling bruger jeg begrebet "højere bondeskoler" som en fællesbetegnelse for de skoler, der ikke kaldte sig folkehøjskoler.

tysktalende Holsten som medlem. Det synspunkt delte han med de nationalliberale. De frygtede, at forbindelsen til Holsten, der var medlem af Det tyske Forbund, kunne suge Danmark ind i den tyske samlingsproces. Holsten skulle derfor udskilles af helstaten, før Tyskland blev forenet. Jo før, jo bedre.

Grundtvig blev ikke født i en nationalstat. Da han blev født i 1783, var Danmark og det øvrige Europa opbygget af dynastiske stater. Det oldenborgske monarki udgjorde den danske stat, som i monarkiets sidste fase også blev kaldt helstaten, hvis sydlige grænse gik ved Elben, altså ved Hamborg, og dets nordlige grænse ved Nordkap i Norge. Desuden indgik de tre nordatlantiske øer Island, Færøerne og Grønland i riget samt nogle mindre kolonier rundtom i verden. Selv om Norge gled ud af riget i 1814, bestod helstaten fortsat af to hoveddele, nemlig kongeriget, der gik til Kongeåen, og hertugdømmerne Holsten og Slesvig samt Lauenborg.

Helstatens grænser og hele eksistens var blevet besluttet af de europæiske stormagter på Wienerkongressen 1814-15 og gentaget i Londontraktaten af 1852. Men i takt med at idéen om nationalstater baseret på fælles sprog vandt frem i Europa i 1800-tallet, mistede helstaten legitimitet. I helstaten blev der talt to hovedsprog, dansk og tysk. Forenklet sagt blev der i kongeriget talt dansk, i Holsten og Lauenborg tysk, i Slesvig talte omkring halvdelen tysk, den anden halvdel dansk. Men tysk var på fremmarch, og dansk på tilbagetog, hvilket var en faretruende udvikling for ambitionen om, at hertugdømmet Slesvig skulle indgå i en dansk nationalstat.

I 1830'erne og 1840'erne skrev Grundtvig en række skoleskrifter, som dog ikke var pædagogiske skrifter i gængs forstand. Der var snarere tale om sprog- og kulturpolitiske skrifter. Det overordnede synspunkt var dog klart: Højskolen skulle ved hjælp af folkelig oplysning "løfte" bondestanden kulturelt og socialt og mobilisere standen i kampen for såvel deres egen sociale sag som den nationale sag. For hvis ikke bondestanden blev vakt for den nationale sag, ville Danmark stå svagt i kampen for eksistensen af et dansk folk i egen ret.

At Danmarks eksistens var truet, udgjorde en vigtig baggrund for Grundtvigs skoletanker. For som han gjorde opmærksom på i skoleskriftet *Lykønskninger til Danmark med det Danske Dummerhoved* (1847), var der indflydelsesrige tyskere, som hævdede, at der ikke eksisterede et dansk folk. De "nægter, at der er et dansk folk til". De påstår hårdnakket:

> at baade *Sønder* og *Nørre-Jylland* (hele den Cimbriske Halvø) hører naturlig og nødvendig til *Germanien* og *Tydskland* og er *deres* Fæderneland aldeles *uundværlige* til den *Tydske* Folkekrafts fuldstændige Udvikling og Forklaring, og at de saakaldte *Danske Øer*, som i og for sig selv er slet ingenting, maae nødvendig gaae med i kiøbet og indlemmes i det *Tydske Forbund* (Grundtvig 1847, 10).

Tyskernes selvforståelse var ifølge Grundtvig, at de havde "den soleklareste *'historiske Ret'* til at eie os Danske med Hud og Haar" (Grundtvig 1847, 10). Som danskere måtte vi derfor være forberedt og belavet på:

> at naar vi i *Oplysnings-Væsenet* vover at gaae vor egen naturlige, folkelige Vei, da vil *Folk i Tydskland* endnu skrige langt høiere paa, at det er baade dumt, utaknemmeligt og utaaleligt, end de har skreget over, at vi turde paastaae, *Sønder-Jylland* hører *Danmark* til (Grundtvig 1847, 11).

Så Grundtvig syner? Eller var han bare klarsynet angående de mulige konsekvenser, som den tyske samlingsproces kunne få for Danmark? Uden tvivl det sidste. For eksempel hævdede Jacob Grimm i 1848 som talerør for de nationalliberale i det såkaldte "professorparlament" i forbundsdagen i Frankfurt, at Jylland i virkeligheden var et tysk område, der kun midlertidigt var under dansk administration.[7]

Med henvisning til sprogvidenskaben argumenterede Grimm således for det geopolitiske synspunkt, at Jylland skulle inddrages i samlingen af det stortyske rige:

> Wie sollte dann, wenn der grosze verein sich binnenmarken setzt die streitige halbinsel nicht ganz zum festen lande geschlagen werden, was geschichte, natur und lage fordert, wie sollten nicht die Jüten zum alten anschlusz an Angeln und Sachsen, die Dänen zu dem an Gothen wiederkehren? sobald Deutschland sich umgestaltet kann Dänemark unmöglich wie vorher bestehn (Grimm 1853, VI).

[7] I bogen *Nationalstatens fødselsveer. Om Grundtvig, krig og geopolitik* (2024) har jeg skrevet mere uddybende om flere af de tyske forfattere, politikere og intellektuelle, som i 1800-tallet argumenterede for, at dele af eller hele Danmark skulle med i den tyske samlingsproces.

Der var således en nøje sammenhæng mellem Grundtvigs kamp for, at Danmark fortsat skulle bestå, om end i transformeret udgave som en nationalstat, og hans idé om en folkelig højskole. I virkeligheden var der tale om *nation building* som led i geopolitikken.

Carl Frederik Hermann Klenze

Klenze var idémanden bag den første højere bondeskole i helstaten. Han sad i stænderforsamlingen i Itzehoe, var liberal og kendt som fortaler for helstaten. Han opfattelse var, at de særinteresser, der adskilte hertugdømmerne og kongeriget, ikke var uovervindelige (Zeuner 2010, 70).

Hvorvidt Klenze har kendt Grundtvigs højskoleskrifter fra 1830'erne, vides ikke. Til gengæld ved vi, at Grundtvig kendte til Klenze og hans forfatningsudkast fra 1830, *Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein*, idet Grundtvig henviste til det i sit skrift *Politiske Betragtninger med et Blik på Danmark og Holsten* fra 1831. Selv om Grundtvig havde anerkendende ord tilovers for Klenzes udkast, var hans konklusion:

> Alt hvad jeg desuden veed om de Dannedes Mening i Holsteen, Alt, hvoraf jeg slutter, at Holstenerne er virkelig opsatte paa at faa en standsmæssig Forfatning, og at have *saa lidt som mueligt* med Danmark at skifte (Grundtvig 1831, 61).

Som medlem af stænderforsamlingen i Itzehoe deltog Klenze ivrigt i den offentlige debat om regionalpolitiske spørgsmål. Han reagerede f.eks. på en avisartikel i 1838, hvor de bondevalgte medlemmer af stænderforsamlingen i Itzehoe blev hængt ud for både at mangle viden og borgerlig dannelse. I et åbent brev til sine kollegaer i stænderforsamlingen, som blev offentliggjort den 11. september 1840, foreslog Klenze, at der skulle oprettes en højere bondeskole for at afhjælpe problemet (jf. Zeuner 2010).

Der fandtes ifølge Klenze visse kundskaber, som var nødvendige for at kunne gøre sig gældende politisk. En højere bondeskole skulle derfor sætte bondestandens repræsentanter i stænderforsamlingerne i stand til at beskæftige sig med politiske spørgsmål og forholde sig til statslige anliggender.

Klenze udformede ikke kun idégrundlaget for en højere bondeskole, men også skolens struktur og organisationsform. Der skulle optages omkring 50 elever årligt, unge bondesønner mellem 20 og 30 år, som meldte sig frivilligt og selv betalte for opholdet. Ud over matematik og geografi skulle der gives grundige kundskaber om hertugdømmerne og de dermed forbundne forfatningsmæssige og forvaltningsmæssige problemstillinger. Desuden skulle der indgå praktisk arbejde i undervisningen. Til sidst i sit åbne brev anmodede Klenze sine kollegaer i stænderforsamlingen om at inkludere og acceptere bønderne som en bærende befolkningsgruppe, der havde ret til mere uddannelse og oplysning.

Klenzes idé om en højere bondeskole for dygtige kommunalforstandere og stænderdeputerede i Slesvig-Holsten slog dog ikke an i Itzehoe. Derimod var der interesse for sagen i Rendsborg, hvor Rendsburg Höhere Volksschule åbnede i 1842 med støtte fra Rendsborg Landboforening (Petersen 2020, 21). Forstanderen Heinrich Lütgens fremhævede i sin åbningstale, at den højere bondeskole i Rendsburg skulle lægge vægt på såvel *Buildung* (dannelse) som *Berufsbildung* (uddannelse). Ifølge skolens statutter var målgruppen fortrinsvis bondestandens konfirmerede sønner, der skulle gives mulighed for at skaffe sig almen viden om samfundet og faglige kundskaber om landbruget.

Fra 1842 til 1847 havde skolen 343 elever, hvilket giver et gennemsnit på 35 elever på årsbasis, nogenlunde det samme som Rødding. Skolens økonomiske forhold blev for alvor vanskelige, da adelen ophørte med at yde økonomisk tilskud, fordi der på skolen blev sat spørgsmålstegn ved deres rettigheder. I marts 1848 lukkede skolen helt som følge af den tilspidsede konflikt mellem kongeriget og Slesvig-Holsten.

Rasmus Sørensen

I sin disputats *Folkehøjskolen i Danmark 1841-92* fra 1944 skriver Roar Skovmand: "Det er paafaldende, hvor sjældent Grundtvigs Navn nævnes, naar Højskoleplaner drøftes i 1840'erne (…) En Mand, hvis Ord fandt mere Genklang end Grundtvigs var den ivrige *Rasmus Sørensen*" (Skovmand 1944, 20 f.). Rasmus Sørensen spillede en afgørende rolle for mobilisering af bondestanden i 1840'erne. Gennem ham gik der en lige linje fra oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet til den religiøse vækkelse, der

brød frem efter år 1800, og videre til den politiske vækkelse, som for alvor manifesterede sig i 1840'erne. Som politisk og social agitator gennemvandrede han landet til fods i 1840'erne og samlede bønderne omkring sig. Utallige var de møder, hvor han talte bondestandens sag fra en vogn på gårdspladsen med tilhørerne stående omkring sig. På sine rejser propagandere han for betydningen af undervisning og oplysning og inspirerede flere andre til at etablere højere bondeskoler i Danmark.

Sørensen havde i et skrift i 1843 slået til lyd for "en Skole for de af Bondestandens gode Hoveder, som ved videre Undervisning virkelig kunne være i stand til at repræsentere Landalmuen" (Sørensen 1843, 1) – f.eks. som sogneforstandere og i stænderforsamlinger. Eleverne skulle opøves i at arbejde disciplineret og målrettet og anspores dertil af høje pensumkrav, karaktergivning og eksaminer, så de bedre kunne gøre sig gældende i politiske og samfundsmæssige sammenhænge. Men der skulle også være plads til en kristelig påvirkning.

I 1849 oprettede Sørensen selv en højere bondeskole i Uldum, hvor han var forstander det første år. Om skolens idémæssige grundlag skrev han i et brev i 1849, at: "den gjensidige, dejlige fredelige Statsforbindelse med Slesvig og Holsten, som hverken Jylland eller Hertugdømmerne nogen Sinde kan undvære, om upraktiske og ufolkelige Nationalfanatikere end tussende Gange viser os til Sverige og Norge, til Engelland og Rusland."[8]

Året før havde han på Casino-mødet i København den 11. marts 1848 protesteret mod forsøget på at "inddrage Folkene i forældede Nationalitetsstridigheder". Han fremhævede, at "hvor som helst der er Spørgsmaal om folkelige Interesser, er det ligegyldigt, om vi tale Dansk eller Tysk". Frem for sproget pegede han i stedet på menneskerettighederne som fælles platform (Neergaard 1892, 123).

Sørensen ville med andre ord fastholde helstaten og havde dermed et fundamentalt andet syn på forholdet mellem Slesvig-Holsten og kongeriget end Grundtvig. Ideologisk udgjorde Uldum således en modpol til Rødding.

[8] Brev til cand.theol. Ludvig Helveg, 21. september 1849. Cf. "Breve i forbindelse med Uldum Højskoles grundlæggelse og første år 1843-1859", Danmarkshistorie.dk.

Også den jyske bondeleder Lars Bjørnbak, der oprettede Viby Højere Bondeskole i 1857, advarede i stærke vendinger mod den nationalisme, der på lidt forskellig vis blev formuleret af de nationalliberale og Grundtvig. Derved, skriver han i et indlæg i *Nørrejyske Tidende* den 23. december 1856:

> bliver man altfor forgabet i Dansk, Danskhed, dansk Fortid, Nutid og Fremtid, da bliver nationalitetsfølelsen til en tom Ordskvalder, et tomt Føleri, en for andre modbydelig Forgabelse i sig selv, der føder Nationalhad, indskrænket Bedømmelse af andre Nationer og det gode, der er hos dem. Repræsentanten for denne retning i Danmark er jo, som bekendt, gamle Grundtvig.

Fra dansk side burde man ifølge Bjørnbak gøre alt, hvad man kunne for at bevare husfreden og opretholde den danske helstat. Det synspunkt blev delt af mange jyder, der nødig ville have klippet den gamle forbindelse til Altona og Hamborg over.

Rasmus Sørensens idéer prægede også Hindholm Folkeskole på Vestsjælland, der blev oprettet i 1852 af hans ven Anders Stephansen (1791-1870). De var begge besjælet af oplysningstidens reformiver. For filantropen Anders Stephansen var hovedsagen at vække elevernes sociale samvittighed og få dem til at føle sig forpligtet på et samfund baseret på oplysningstidens kosmopolitiske ideal, som kom til udtryk i brugen af begrebet "menneskeven". Det var med andre ord ikke det nationale, men det sociale spørgsmål, der var i centrum på Hindholm.

Selv om Folkehøjskolen i Rødding spiller en utrolig stor rolle i højskolehistorien, havde den kun et beskedent antal elever sammenlignet med f.eks. Hindholm højere bondeskole. Fra at de to skoler hver havde 31 elever i 1858/1859, steg elevtallet på Hindholm til 106 i 1863/1864, mens Rødding stadig kun havde 31 elever. [9]

[9] Jf. Skovmand 1944, 93.

Den nationale baggrund for Folkehøjskolen i Rødding

I Nordslesvig vakte planen om en højere bondeskole i Rendsborg opmærksomhed. Den blev omtalt i *Dannevirke* 6. februar 1841, hvor det blev påpeget, at der er "vel ingen Egn i hele Landet, hvor saadanne Læreanstalter er mere paakrævet end i Nordslesvig, saalænge Folket her mangler enhver højere national Undervisningsanstalt". Det er vigtigt at bide mærke i ordet national, for det begreb blev ikke brugt om højere bondeskoler.

Etableringen af bondeskolen i Rendsborg i 1842 intensiverede arbejdet med at få etableret en dansk skole i hertugdømmet Slesvig. Den 19. august 1843 offentliggjorde Den Slesvigske Forening i *Dannevirke* en plan om at oprette en "Folke-Højskole" i Nordslesvig, altså det nuværende Sønderjylland. Her blev begrebet folkehøjskole brugt for første gang.

Grundtvig var ikke direkte involveret i planerne om en folkehøjskole i Nordslesvig, det var til gengæld en af hans mest indsigtsfulde kampfæller, den danske lektor ved universitetet i Kiel, professor Christian Flor (1792-1875). Sammen med kollegaen professor Christian Paulsen (1798-1854) grundlagde han den danske nationale bevægelse i Nordslesvig, primært med det formål at styrke det danske sprogs stilling. Plattysk havde i løbet af få årtier fortrængt det danske sprog på halvøen Angel i den østlige del af Sydslesvig samt i andre dele af Slesvig.

Flor fungerede som det, vi i dag kalder spindoktor, for P. Hiort Lorenzen (1791-1845), der var købmand i Haderslev og medlem af stænderforsamlingen i Slesvig. Den 11. november 1842 valgte Lorenzen at tale dansk, selv om sproget var tysk, og ifølge myten vedblev han at tale dansk trods voldsomme protester. Formålet med provokationen var at presse den danske konge til at anerkende, at det danske sprog skulle ligestilles med det tyske. Det lykkedes dog ikke, idet kongen bestemte, at kun de, der ikke kunne tale tysk, måtte tale dansk i stænderforsamlingen.

I oktober 1843 rejste Flor til København for at få de nationalliberale og ikke mindst professor H.N. Clausen (1793-1877) i tale vedrørende en folkehøjskole i Slesvig. Clausen var Grundtvigs gamle modstander. I 1825 havde Grundtvig skrevet et rasende modskrift til en stor afhandling om protestantisme og katolicisme, som Clausen havde forfattet. Clausen anklagede derefter Grundtvig for ærekrænkelser, hvilket medførte, at Grundtvig i 1826 blev idømt livsvarig censur. Men deres tidligere uenighed vedrørende forståelsen af kristendom udgjorde ikke en blokering for

en fælles indsats for og støtte til oprettelsen af en højskole i hertugdømmet Slesvig, idet de havde den nationale kamp som fælles platform.

Clausen havde efter Lorenzens provokation i stænderforsamlingen i Slesvig taget initiativet til en indsamling, hvis midler skulle bruges til at fremme undervisning på dansk i Slesvig. De indsamlede midler blev administreret af Syvstjernen, en centralkomité på syv medlemmer med Clausen i spidsen. Efter seks ugers diplomatisk arbejde i København havde Flor fået Syvstjernens tilsagn om støtte til at købe en gård i Slesvig, hvor der kunne oprettes en folkehøjskole. Det blev en gård i Rødding.

Danmarks lyslevende grænsefæstning

Planen om en folkehøjskole i hertugdømmet Slesvig fik yderligere næring, da der blev afholdt et stort folkemøde den 4. juli 1844 på Skamlingsbanken syd for Kolding. Her holdt Grundtvig en epokegørende tale, hvor han i stærke vendinger opfordrede til, at der blev oprettet en højskole i hertugdømmet Slesvig. Han indledte talen med følgende fanfare: "Danske landsmænd, *slesvigske* Dannemænd! Det er med særdeles Glæde, jeg indtræder i Eders Vennekreds, som er Danmarks lyslevende Grænsefæstning" (Grundtvig 1844, 15).

Grundtvig var ovenud begejstret for folkemødet, nærmest eksalteret. Hans tale var fuld af mytologiske og sagnhistoriske billeder og eksempler, men den var først og fremmest en tak til sønderjyderne, fordi de førte an i den nationale kamp.

> Derfor, slesvigske Dannemænd, fuldender standhaftig, hvad I har kækt begyndt! Rejser en Højskole i eders midte, […] en Højskole, hvis Danskhed man, med Heimdals øjne, kan se hundrede Mile borte (Grundtvig 1844, 21).

I talen nævner han ordet "Høiskole" eller "Dansk Høiskole" hele 13 gange.

Den 7. november 1844 – fire måneder efter folkemødet på Skamlingsbanken – holdt forstander Johan Wegener (1811-83) en flammende tale til indvielsen af Folkehøjskolen i Rødding. Det overordnede budskab i talen var, at Danmark var i nød og skulle frelses. Det krævede, at bondestanden

vågnede op. Hvad bonden skulle, var at berede sig på at blive en god og oplyst borger. Bonden skulle lære at tænke og overveje fædrelandets stilling, for måske senere med klarhed og sagkundskab at give sin mening til kende. At hjælpe bonden til at tænke over fædrelandets stilling var det, der her havde samlet os, fremhævede Wegener: "Vi ville stifte en Skole, *en Folkehøiskole for Bonden og Borgeren*" (Wegener 1944, 16). At sætte ordet *folk* foran begrebet højskole var nyt, ikke kun sprogligt, men også ideologisk. Ordet folk blev nemlig her brugt synonymt med begrebet nation.

Hvad var Rødding for en skole?

Hvorvidt Folkehøjskolen i Rødding var en grundtvigsk højskole, har været og er stadig et omdiskuteret spørgsmål i Grundtvigforskningen (f.eks. Grell 1998; Lyby 1999).[10] Hvis man ved "grundtvigsk" forstår, at skolen alene var præget af Grundtvigs idéer, var den det ikke, idet de nationalliberale bidrog til udformning af skolens idégrundlag, dens fagudbud og drift. Men Grundtvig støttede som nævnt varmt oprettelsen af en højskole i hertugdømmet, og han var også medlem af repræsentantskabet for Folkehøjskolen i Rødding.

Det var dog først, da grundtvigianeren Sofus Høgsbro (1822-1902) på såvel Clausens som Grundtvigs anbefaling blev forstander på Folkehøjskolen i Rødding 1850, at den *efterhånden* blev funderet på et grundtvigsk idégrundlag. For skolens dygtige og populære landbrugslærer Edvard Thomsen mente, at landbrugsfagene skulle indtage en så fremtrædende plads i undervisningen, at folkehøjskolen i realiteten ville blive omdannet til en højere bondeskole med et landsbrugsfagligt hovedsigte frem for et nationalt. Men selv om Thomsen havde stor støtte i skolens bagland, endte den årelange strid med, at han måtte forlade stedet. Det betød dog langtfra, at den landbrugsfaglige undervisning ophørte. I skoleplanen for 1853-54 hedder det f.eks., at skolen skulle udvikle eleverne til selvstændig deltagelse "i Fædrelandets Fællesanliggender" og give dem de kundskaber, "der behöves i den særskilte Stilling som Agerdyrkere".[11] Høgsbro frem-

[10] Jeg tilslutter mig Torkild C. Lybys synspunkter i Lyby 1999.
[11] Skoleplan for Rödding Folkehögskole 1853-54 (Privat arkiv).

hæver i sin "Beretning om Folkehøjskolen i Rødding" fra 1853, at folkehøjskolen ikke kun er:

> bestemt for Bondestanden, ligesom den heller aldring har kaldt sig en Bondehøjskole, men derimod en Folkehøjskole, idet der i Planen udtrykkelig bemærkes, at den kaldes saa, fordi Medlemmer af enhver Stand kunde faa adgang til den (Høgsbro 1853, 21).

Rendsburg Höhere Volksschule fra 1842, Folkehøjskolen i Rødding fra 1844 og Uldum højere Bondeskole fra 1849 havde det fælles sigte, at bondestanden skulle have mulighed for almen oplysning og landbrugsfaglig undervisning. Ligeledes udgjorde etablering af stænderforsamlinger i helstaten en fælles baggrund for de tre skoler. Den afgørende forskel var, at skolen i Rødding var en folkehøjskole med et nationalt sigte, hvorimod skolen i Uldum havde et socialt og antinationalt sigte, og skolen i Rendsborg et regionalt. Såvel idémæssigt som indholdsmæssigt var en række højere bondeskoler i kongeriget mere beslægtede med skolen i Rendsburg end med folkehøjskolen i Rødding.

Det er således problematisk at kalde alle de skoler, der blev oprettet mellem 1842 og 1864, for højskoler eller folkehøjskoler. For det første kaldte de fleste skoler sig som nævnt ikke for højskoler eller folkehøjskoler, og for det andet havde de et andet hovedsigte end Folkehøjskolen i Rødding.

Kold og Grundtvig

I løbet af 1850'erne fik Grundtvig gradvist større betydning for de ildsjæle, der ville oprette nye højere bondeskoler. Den vigtigste ildsjæl var uden tvivl Christen Kold (1816-70), der i 1851 gik til Grundtvig for at høre, om han ville støtte idéen om en højere bondeskole i Ryslinge på Fyn. Det ville Grundtvig gerne og bidrog selv med 100 kr., og hans kone Marie Toft med 200 kr. Dog mente Grundtvig, at eleverne skulle være ældre end dem, Kold havde i tankerne. I det hele taget støttede Grundtvig de højere bondeskoler, der blev oprettet, selv om de ikke levede op til hans egen vision om en højskole. Det gjorde han bl.a. som folketingsmand i 1851 ved at stille sig bag et forslag om statstilskud til højere bondeskoler.

Det var gårdejer Bertel Nørgaard fra Krejbjerg i Salling (1805-62), der under finanslovens andenbehandling den 6. januar 1851 havde stillet et forslag om tilskud til højere bondeskoler.[12] Men forslaget blev imødegået af kultusminister J.N. Madvig (1804-86) og nedstemt. Grundtvig sad i Folketinget, men var vistnok på grund af sin kone Lises død fire dage tidligere fraværende den pågældende dag.[13] Da finansloven kom til tredjebehandling 14 dage senere, blev forslaget genfremsat, nu ikke kun af en enkelt mand, men af 21 folketingsmedlemmer med Grundtvig i spidsen.

Forslaget om at støtte etablering af højre bondeskoler blev af flere medlemmer af Tinget kritiseret for at være for "svævende" og "ubestemt". Det var sådan set rigtig nok, erklærede Grundtvig. Han så dog forslaget som et godt varsel for

> den Oplysning og Dannelse, som man ikke faar et Levebrød for, men som skulle tjene til, baade at man kunde drive sin Næringsvej bedre, og have mere Glæde derved, i hvilken Stilling af Samfundet man end var sat.

Efter et rungende "Hør!" i folketingssalen fortsatte Grundtvig og sagde lidt efter:

> Hovedsagen er den, at Sagen kommer i levende Bevægelse, og at den Trang kan blive klar, som Folket aabenbart har og dog daglig mere maa føle, Trangen til at faa Lys om sig selv, Lys baade indvortes og udvortes, Lys over sin Stilling og Lys over alt det i Fædrelandet, hvorom det skal have en Mening og give Stemme.[14]

Forslaget blev nu vedtaget med 60 stemmere for og 18 imod. Allerede i sommeren og efteråret 1851 blev der sendt ikke mindre end 20 ansøgninger til Kultusministeriet om støtte til højere bondeskoler rundtom i landet. Så interessen var stor (jf. Skovmand 1944, 107f.).

---

[12] *Rigdagstidende*, *Forhandlinger Paa Folketinget*, 2. session 6. januar 1851, sp. 3245.

[13] Oplysningen, der stammer fra Lars Thorkild Bjørn, har det ikke været muligt at verificere.

[14] *Rigdagstidende, Forhandlinger Paa Folketinget*, 2. session 6. januar 1851, sp. 4920.

For Grundtvig hang det nationale spørgsmål og bondestandens stilling og status sammen som ærtehalm. At Grundtvig fastholdt og virkede for det synspunkt livet igennem, er en helt afgørende grund til, at han fik langt større betydning for udviklingen i Danmark end de nationalliberale. De søgte godt nok også at knytte forbindelse til bondestanden. Men deres bestræbelser var tydeligvis mere taktisk bestemt end udtryk for helhjertet interesse for bondestandens sag.

Fælles om at være borger

Gjedved Folkehøiskole, der blev oprettet i 1854, var tilsyneladende den første skole efter Rødding, der blev kaldt en folkehøjskole. I løbet af 1850'erne blev flere højere bondeskoler omdøbt til højskoler, og i de første år af 1860'erne blev næsten alle nye skoler fra starten kaldt højskoler eller folkehøjskoler.[15] Men det var først fra 1864 og frem, at folkehøjskole blev et gængs begreb.

Begrebet bondehøjskoler blev fortsat brugt efter 1864. I en tale den 5. november 1866 på sin egen højskole, Marielyst Højskole, sagde Grundtvig:

> Det gaar aabenbart fremad med Bonde-Høiskolerne. Det siger baade Venner og Fjender, saa det tør vi dristigt Troe er sandt, og selv lægger vi naturligviis til, det er meget godt, uden at bryde os om, at de andre siger, det er meget slemt, thi det følger af sig selv, at hvad der i den Henseende er godt for os, det er slemt for dem, og hvad der er godt igrunden og godt for det Hele, det nødes vi til paa begge Sider til at lade Tiden vise (Grundtvig 1956, 85f.).

Hvorvidt det fortsat ville gå fremad for bondehøjskolerne, ja, det kom ifølge Grundtvig an på, hvilken vej de ville følge. For der var stadig to hovedspor: folkehøjskoler og bondehøjskoler, om end en bondehøjskole af navn godt kunne være en folkehøjskole af gavn. Det var Kolds bondehøjskole

[15] Skolen i Dalby fra 1853 omtalte Kold som en "Folkeskole", og skolen i Dalum fra 1862 benævnte han i et brev til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen som "Dalum Folkehøjskole".

på Fyn et eksempel på. For 15 år siden havde Kold oprettet "Den første Bonde-Højskole i *Kongeriget*", påpegede Grundtvig i sin tale og fremhævede, at Kold forud for oprettelsen af sin højere bondeskole havde meldt sig som eneste lærling – hos Grundtvig, må man forstå! – og det havde ifølge Grundtvig siden ført til ti højskoler af denne slags. Så umiddelbart skulle man tro, at højskolesagen var i god gænge (Grundtvig 1956, 86).

"Dette vilde dog knap holde Stik," føjede Grundtvig til:

> thi det er vist endnu kun meget Faa hos os, der har faaet *Øinene* op for, hvad det er for Oplysning og Dannelse, der saa vidt mulig, skal være fælles for alle Danske Mennesker, enten de saa har mest Lyst og Lejlighed til at leve som Agerdyrkere eller Fiskere, Haandværkere eller Købmænd, Konstnere eller Boglærde (Grundtvig 1956, 86).

En sådan oplysning og dannelse skulle tage udgangspunkt i det, der var fælles for alle uanset profession, og det var ifølge Grundtvig *modersmålet* og *fædrelandet*. En sådan højskole ville Grundtvig gerne lægge navn til, selv om de lærde omtalte "den saakaldte Grundtvigs Høiskole" som splittergal (Grundtvig 1956, 86).

I sine skoleskrifter fremhævede Grundtvig gentagne gange, at alle mennesker i Danmark var fælles om at være borgere. Derfor skulle de unge voksne have adgang til folkelig oplysning og borgerlig dannelse, der gjorde det muligt for dem at påtage sig opgaven at være borger i Danmark.

Folkehøjskolebegrebets storhedstid

Tabet af hertugdømmet Slesvig i 1864 medførte, at Folkehøjskolen i Rødding kom til at ligge i Tyskland. Men Flor var utrættelig. Den nationale kamp måtte fortsætte. Så lærerstaben flyttede med forstander Ludvig Schrøder (1836-1908) i spidsen til landsbyen Askov lidt nord for den nye grænse ved Kongeåen, hvor de i 1865 oprettede Askov Højskole – som også blev kaldt Flors Højskole. Askov Højskole blev i løbet af få år den førende folkehøjskole i Norden og ofte omtalt som højskolernes flagskib.

I 1865 blev Vallekilde Højskole i Nordsjælland etableret af Ernst Trier (1837-93). Ved åbningen af skolen sagde Trier, at Vallekilde Højskole "vil vedkende sig det som sin opgave og sætte sin ære i at arbejde for *danskhe-*

den og dens sejr over alle de mægtige fjender, der i århundreder har arbejdet på dens undergang og især da den forfærdelige tyskhed" (Trier 1944, 46). At arbejde for danskheden krævede en særlig form for oplysning, nemlig dansk oplysning, som ifølge Trier dog måtte spille sammen med kristen oplysning:

> Skal denne Skole da søge at udbrede Dansk Oplysning, maa det være en saadan, der stiller sig i et inderligt venligt Forhold til al den velsignende Oplysning, som Kristendommen har bragt med sig (Trier, 1944, 46).

I Danmark blev nederlaget i 1864 indledningen til den store højskoletid. Fra 1864 til 1872 blev der oprettet godt 60 folkehøjskoler, og de fleste af dem byggede på en blanding af Grundtvigs og Kolds idéer. Krigen bidrog til en langt mere aktiv tilegnelse af og identifikation med det at være en del af et dansk folk og borger i en dansk nationalstat. Det betød samtidig et semantisk skift fra højere bondeskoler til folkehøjskoler. Dette skifte begyndte omkring 1860, men slog først for alvor igennem efter 1864. Dermed blev begrebet folkehøjskole, som udgjorde en undtagelse indtil 1864, det normale begreb.

Med helstatens endegyldige kollaps i 1864 trådte nationalstaten frem som en ny statsform, der hungrede efter et kulturelt og identitetsmæssigt indhold. Her viste folkehøjskolen sig i særlig grad at være leveringsdygtig. For som kritikeren Jørgen Bukdahl, Askov, har påpeget, udgjorde folkehøjskolen hovedkraften i "at give indhold i begrebet en dansk nationalstat" (Bukhdal 1961, 73). For et sådant indhold havde helstaten ikke.

Litteratur

Værker af Grundtvig

– (1831), *Politiske betragtninger med Blik paa Danmark og Holsten*, København, Den Wahlske Boghandels Forlag.

– (1844), *Skov-Hornets Klang mellem Skamlings-Bankerne*, København, C.A. Reitzel.

– (1847), *Lykønskning til Danmark med Det Danske Dummerhoved og Den Danske Høiskole*, København, C.A. Reitzel.

– (1956), *Taler på Marielyst Højskole 1856-71*, København, Gyldendal.

Værker af andre forfattere

Bjørn, Claus (1998), *1848: Borgerkrig og revolution*, København, Gyldendal.

"Breve i forbindelse med Uldum Højskoles grundlæggelse og første år 1843-1859", Danmarkshistorie.dk.

Bukhdal, Jørgen (1961), "Højskolen i skiftende tider", I: Johannes Rosendal (red.), *Højskolen til debat*, Gyldendal, 52-77.

Dannevirke (6. februar 1841).

Dannevirke (19. august 1843).

Flor, Christian (1846), Beretning om Folke-Høiskolen i Rødding, København.

Grell, Helge (1998), *Vision og virkeliggørelse. En redegørelse for Grundtvigs tanker om folkelig oplysning og en folkelig højskole og for forsøget på at virkeliggøre dem*, Aarhus, Center for Grundtvig-studier.

Grimm, Jacob (1853), *Geschichte der deutschen Sprache*, Band 1, Leipzig, Hirzel.

Høgsbro, Sofus (1853), *Beretning om Folkehøjskolen i Rødding*, Haderslev, Foreningen for Rødding Folkehøjskole.

Jensen, Hans (1919), *Lars Bjørnbak*, København, Gyldendal.

Koselleck, Reinhart (1990), "Sprogændring og begivenhedshistorie", i: *Den jyske Historiker* nr. 50, 121-135.

Korsgaard, Ove (1997), *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*, København, Gyldendal.

Korsgaard, Ove (2019), *Strejftog i højskolernes idéhistorie*, FFD's forlag.

Korsgaard, Ove (2022), *Højskoler for folket*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.

Korsgaard, Ove (2024), *Nationalstatens fødselsveer. Om Grundtvig, krig og geopolitik*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.

Lyby, Torkild C. (1999), "Grundtvig og Rødding Højskole", *Grundtvig Studier*.

Neergaard, Niels (1892), *Under Junigrundloven*, bd. 1, reprotryk 1973, København.

Petersen, Jakob (1944), *Skamlingsbanken 1843-1943*, H. Hagerups Forlag.

Petersen, Mikkel Skovgaard (2020), *Landmaaling, Skjønskrivning og Fædrelandets historie. Den tidlige højskolehistorie 1842-1856* (speciale, KU).

Rosendal, Hans (1894), *Danmarks Folkehøjskole og Landbrugsskoler 1844-1894*, udgivet af Foreningen for Højskole og Landbrugsskoler, Odense.

Skoleplan for Rödding Folkehögskole 1853-54 (Privat arkiv).

Skovmand, Roar (1944), *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892*, Det danske Forlag.

Skovmand, Roar (1960), *Højskolens Ungdomstid i Breve*, bind 2. Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Sørensen, Rasmus (15. marts 1843), "Indbydelses-Forslag til at oprette en Underviisnings-Anstalt for vogne Bønderkarle", i: *Almuevennen* nr. 11.

Trier, Ernst (1944), "Tale ved Vallekilde folkehøjskoles aabning", i: Stenkilde, Valdemar (red.), *Den grundtvigske Folkehøjskole 1844-1944*, København, Gellerups Forlag, 46-48.

Zeuner, Christine (2010), "Vuxenutbildningens början i Schleswig-Holstein. Folkhøgskolan i Rendsburg (1842–1848) mot bakgrund av dansk-tysk politik", i: Nilsson, Fay Lundh og Nilsson, Anders (red.), *Två sidor av samma mynt?* Nordic Academic Press, 57-80.

Wegener, Johan (1944), "Folkehøjskolens indvielse i Rødding", i: Stenkilde, Valdemar (red.), *Den grundtvigske folkehøjskole 1844-1944*, København, Gellerups Forlag, 14-30.